

SCHRÖDINGERLIGNINGEN

17

[PCH 1-3; DFG 1-2; IØ 1-3]

Fra Mekanik og EMag: Bølgelign. $\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} = \frac{1}{v^2} \frac{\partial^2 y}{\partial t^2}$ beskriver
mek. og E.M. bølger [3D: $\nabla^2 y = \frac{1}{v^2} \frac{\partial^2 y}{\partial t^2}$] med
løsninger $y(x,t) = y(x \pm vt)$, f.eks. harmonisk bølge
 $y(x,t) = A \sin(kx - \omega t)$, med $k = 2\pi/\lambda$, $\omega = 2\pi/T = 2\pi\nu$,
 $v = \lambda/T = \lambda f = \omega/k$ (fasefart), $v_g = d\omega/dk$ (grupperfart).

E. Schrödinger (1925): Bølgeligning for de Broglies
partikkelbølger ?!

Fri partikkel (enkelt!) ; 1D :

$$\vec{v} = v\hat{x}; \quad \vec{p} = m\vec{v} = mv\hat{x}, \quad \underline{E} = K = \frac{mv^2}{2} = \frac{p^2}{2m}$$

de Broglie:

$$\lambda = h/p \Rightarrow k = \frac{2\pi}{\lambda} = \frac{2\pi p}{h} = \frac{p}{\hbar}$$

$$\nu = E/h \Rightarrow \omega = 2\pi\nu = E/\hbar$$

Prøver reell bølgeløsning $\Phi(x,t) = \cos\left(\frac{p}{\hbar}x - \frac{E}{\hbar}t\right)$

og lineær diff. ligning. Ser at $\partial/\partial t$ "trekker ud" E

og $\partial^2/\partial x^2$ trekker ud p^2 , lovende...?

Men: $\frac{\partial}{\partial t} \cos(\dots) \sim \sin(\dots)$ mens $\frac{\partial^2}{\partial x^2} \cos(\dots) \sim \cos(\dots)$

Ikke noe bedre med $\Phi = \sin(\dots)$, fordi $\frac{\partial}{\partial t} \sin(\dots) \sim \cos(\dots)$
mens $\frac{\partial^2}{\partial x^2} \sin(\dots) \sim \sin(\dots)$.

Men: $\exp[i(p x - E t)/\hbar] = \cos[\dots] + i \sin[\dots]$ går
bedre, fordi derivasjon av exp gir exp tilbake, uansett!

⇒ Vi prøver $\Psi(x,t) = \exp[i(p x - E t)/\hbar]$. Da er

$$\frac{\partial \Psi}{\partial t} = -\frac{iE}{\hbar} \Psi \quad \text{og} \quad \frac{\partial^2 \Psi}{\partial x^2} = -\frac{p^2}{\hbar^2} \Psi, \text{ dvs}$$

$$i\hbar \frac{\partial \Psi}{\partial t} = E \Psi \quad \text{og} \quad -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2 \Psi}{\partial x^2} = \frac{p^2}{2m} \Psi$$

Med andre ord: Bølgelign.

$$i\hbar \frac{\partial \Psi}{\partial t} = -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2 \Psi}{\partial x^2}$$

oppfylles av den plane bølgen $\exp[i(p x - E t)/\hbar]$,
og gir samtidig $E = p^2/2m$, dvs riktig
dispersjonsrelasjon for fri partikkel.

Dette er Schrödingerligningen (SL), for
fri partikkel med masse m , impuls $\vec{p} = p \hat{x}$ og
energi $E = K = p^2/2m$. (Vi valgte $V = 0$.)

Kommentarer:

- Sh er den enkleste diff.lign. som oppfylles av plane de Broglie-bølger, for ikke-relativistiske frie partikler.

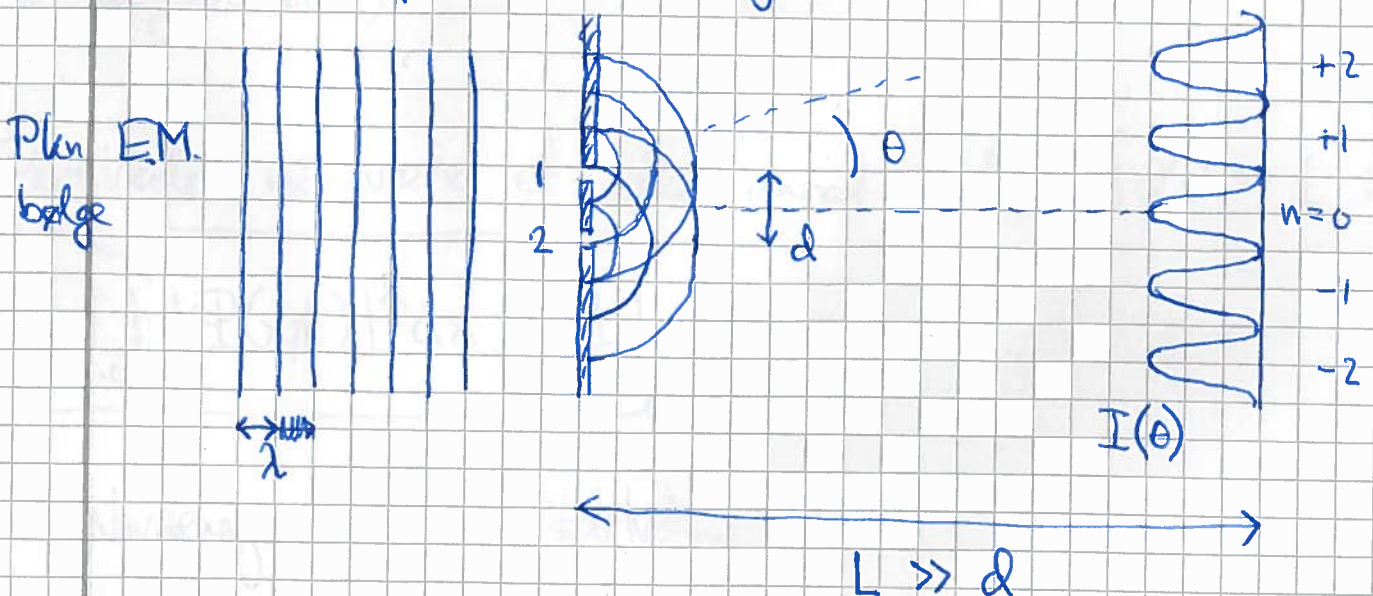
Fangerer i praksis ; også for $V = \text{konst.} \neq 0$.
(Også for $V \neq \text{konst.}$!)

- Må ha ~~kom~~ ikke-reelle løsninger! Reell Ψ gir reell $-\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2 \Psi}{\partial x^2}$ og imaginær $i\hbar \frac{\partial \Psi}{\partial t}$; ikke mulig!

Siden målbare fysiske størrelser er reelle, kan Ψ ikke være direkte målbare.

Tolkning av Ψ

Youngs 2-spaltforsøk med lys (1802):

På skjermen: $\vec{E} = \vec{E}_1 + \vec{E}_2$; $I \sim E^2 = |\vec{E}_1 + \vec{E}_2|^2$ (20)

Konstruktiv interferens: $\vec{E}_2 \approx \vec{E}_1$, $I \sim 4E_1^2$, $d \sin \theta = n\lambda$

Destruktiv " : $\vec{E}_2 \approx -\vec{E}_1$, $I \approx 0$, $d \sin \theta = (n + \frac{1}{2})\lambda$

Med ett og ett foton fås (tilsynelatende) tilfeldige treff på skjermen. Etter mange fotontreff fås interferensmønsteret

$I(\theta)$. Dus: $I(\theta)$ tilsværer sannsynlighetsfordelingen for hvor ett og ett foton vil treffe skjermen.

Max Born foreslo i 1926 en tilsvarende tolkning av (partikkel-) bølgefunksjonen Ψ [NP1954]:

$dP = |\Psi(x,t)|^2 dx$ = sannsynligheten for å finne partikkelen på intervallet $(x, x+dx)$ ved tidspunktet t ,

dus $|\Psi(x,t)|^2 = \frac{dP}{dx}$ = sannsynlighets tettheten (sanns. pr lengdeenhet)

Partikkelen må være et eller annet sted, $\int dP = 1$:

$$\int_{-\infty}^{\infty} |\Psi(x,t)|^2 dx = 1$$

Normering av sanns. tettheten

Bølgepakker

(21)

Med planbølgen $\Psi(x,t) = \exp[i(px - Et)/\hbar]$ er

$$|\Psi(x,t)|^2 = 1, \text{ dvs } \int_{-\infty}^{\infty} |\Psi(x,t)|^2 dx = \infty, \text{ dvs } \Psi$$

er ikke normerbar; det er like sannsynlig å finne partikkelen hvor som helst når impulsen p er veldefinert ("skarp").

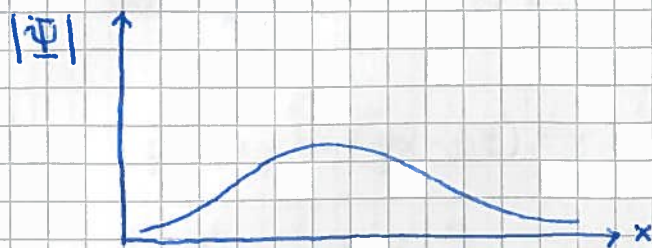
[Tilsvarende med lys: Harmonisk bølge $\vec{E}(x,t) = \vec{E}_0 \sin(kx - \omega t)$ med veldefinert $\lambda = 2\pi/k$ og $v = \omega/2\pi$ strekker seg ut over hele x -aksen.]

Kan lokalisere partikkelen ved å beskrive den med sum av plane bølger med ulike impulser; en bølgepakke:

$$\Psi(x,t) = \int_{-\infty}^{\infty} \phi(p) e^{i(px - Et)/\hbar} dp \quad \left[\Rightarrow \Psi(x,0) \text{ er Fourier-} \right. \\ \left. \text{transf. av } \phi(p) \right]$$

der $\phi(p)$ må tolkes som "andelen" av $\Psi(x,t)$ med impuls p .

Skarp $\phi \Rightarrow$ Bred Ψ (og omvendt):

Vi viser senere at $\Delta x \cdot \Delta p \geq \hbar/2$;

Heisenbergs uskarphetsrelasjon

Operator. Egenfunksjon. Egenverdi

Hvis en operator virker på en funksjon og gir som resultat samme funksjon ganget med en konstant, f.eks.

$$\frac{\partial}{\partial x} f(x) = A f(x),$$

operator $\uparrow$

så er $f(x)$ egenfunksjon til operatoren (her: $\partial/\partial x$), med tilhørende egenverdi A .

Notasjon: $\hat{A} f(x) = A f(x)$

operator (med hatt) $\uparrow$ uten hatt: egenverdi til $\hat{A}$

[NB: Bruker $\hat{x}$, $\hat{y}$, $\hat{z}$ som enhetsvektorer!]

Eks:

- $\frac{\partial}{\partial x} \sin(px/\hbar) = \frac{p}{\hbar} \cos(px/\hbar) \Rightarrow \sin(px/\hbar)$ er ikke egenfunksjon til operatoren $\partial/\partial x$

- $\frac{\partial}{\partial x} \exp(ipx/\hbar) = \frac{ip}{\hbar} \exp(ipx/\hbar) \Rightarrow \exp(ipx/\hbar)$ er egenfunksjon til $\partial/\partial x$, med egenverdi $ip/\hbar$

- $\frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x} \exp[i(px-Et)/\hbar] = p \exp[i(px-Et)/\hbar]$ (*)

$\Rightarrow$ planbølgen $\Psi(x,t) = \exp[i(px-Et)/\hbar]$, som beskriver fri partikkel med veldef. impuls p , er egenfunk. til oper. $(\hbar/i)\partial/\partial x$ med egenv. lik impulsen p !

⇒ Naturlig å kalle $\frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x}$ for en impulsoperator,

(23)

$$\hat{p} = \frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x}$$

slik at egenverdlign. $\otimes$ nederst s. 22 blir på formen

$$\hat{p} \Psi = p \Psi$$

Fri partikkel ($V=0$): $E(p) = p^2/2m$

⇒ Prøver operatoren $\frac{1}{2m} \hat{p}^2 = \frac{1}{2m} \left(\frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x} \right) \left(\frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x} \right) = -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} :$

$$\begin{aligned} -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} e^{i(px-Et)/\hbar} &= \left(-\frac{\hbar^2}{2m} \right) \left(\frac{ip}{\hbar} \right)^2 e^{i(px-Et)/\hbar} \\ &= \frac{p^2}{2m} e^{i(px-Et)/\hbar} \\ &= E e^{i(px-Et)/\hbar} \end{aligned}$$

⇒ Naturlig å kalle $\hat{E} = \frac{\hat{p}^2}{2m} = -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2}$ for en energioperator, siden tilhørende egenverdi er nettopp energien E

Vi kaller gjerne energien ("energifunksjonen")

Hamiltonfunksjonen H , og tilsvarende kalles

energioperatoren $\hat{E}$ Hamiltonoperatoren $\hat{H}$.

⇒ For fri partikkel:
$$\hat{H} = -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2}$$

(24)

Hvis $V = V_0 = \text{konst.} \neq 0$, har vi fortsatt en fri partikkel, med energi $E = K + V = p^2/2m + V_0$, og $\Psi(x,t) = \exp[i(p x - E t)/\hbar]$ er fortsatt egenfunkt. til $\hat{H} = \frac{1}{2m} \hat{p}^2 + V_0 = -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} + V_0$, med egenverdi $E = p^2/2m + V_0$.

Triviell ending; nullpunktet for potensialet V kan velges fritt!

Men hva med partikkel utsatt for kraft $\vec{F} = -\nabla V$?

[Eks: e^- i H-atomet: $V(r) = -e^2/4\pi\epsilon_0 r$; $\vec{F} = -\hat{r} e^2/4\pi\epsilon_0 r^2$]

Da er $\vec{p}$ ikke lenger veldefinert

$\Rightarrow$ Mindre plausibel argumentasjon via "de Broglie-bølge" til bølgeligning.

Schrödinger satset likevel på samme ligning (som s.18),

$$\boxed{i\hbar \frac{\partial \Psi}{\partial t} = \hat{H} \Psi ; \hat{H} = -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} + V(x)} \quad (1D)$$

som viste seg å fungere!

Generalisering til 3D er "åpenbar":

$$p \rightarrow \vec{p} ; \hat{p} = \frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x} \rightarrow \hat{p} = \frac{\hbar}{i} \nabla ; V(x) \rightarrow V(\vec{r}) ;$$

$$\hat{H} = -(\hbar^2/2m) \nabla^2 + V(\vec{r})$$

Stasjonære tilstande. Tidsuavhengig Schrödingerligning

[PCH 2.3; DFG 2.1; IØ 1.7.b, 2.1.a, 2.7.a] TUSL

For fri partikkel (med skarp impuls) er $|\Psi(x,t)|^2 = 1$,
dvs sanns. fordelingen er tidsuavhengig. Kaller da
 $\Psi(x,t)$ en stasjonær tilstand. [If. Bohrs postulat 1]

Mer generelt: Hvis potensialet $V(x)$ er tidsuavhengig, (ofte tilfelle!)
har SL løsninger på formen

$$\Psi(x,t) = \psi(x) e^{-iEt/\hbar}$$

dvs stasjonære tilstander med veldefinert energi E
og sanns. fordeling $|\psi(x)|^2$.

Bevis:

Med $\hat{H}$ uavh. av t er SL, $i\hbar \frac{\partial \Psi}{\partial t} = \hat{H} \Psi$, separabel,
med løsn. på produktform $\Psi(x,t) = \psi(x) \cdot T(t)$.

$$\Rightarrow i\hbar \psi(x) \frac{\partial T(t)}{\partial t} = T(t) \hat{H} \psi(x) \quad / \cdot (\psi T)^{-1}$$

$$\Rightarrow \underbrace{\frac{i\hbar \partial T / \partial t}{T}}_{\text{kun avh. av } t} = \underbrace{\frac{\hat{H} \psi}{\psi}}_{\text{kun avh. av } x}$$

$\Rightarrow$ Begge sider av lign. må være en konstant E

$$\Rightarrow \frac{dT}{T} = \frac{E dt}{i\hbar} \Rightarrow T(t) = \text{konst.} \cdot e^{-iEt/\hbar}$$

Dessuten:

$$\hat{A}\Psi(x) = E\Psi(x)$$

som er TUSL (i 1D)

(26)

(stasjonær)
Fullstendig løsning: $\Phi(x,t) = \Psi(x)e^{-iEt/\hbar}$ (ged)

Her er TUSL en egenverdligning, og egenverdiene E tilsvarer de mulige ("tillatte") energiene systemet kan ha.

Generelt har TUSL diskrete egenverdier $E_1, E_2, \dots$ (endelig eller uendelig mange) og/eller et eller flere energiintervaller ("energibånd") der alle verdier av E er mulig.

Dvs: Et diskret og/eller kontinuerlig energispektrum.

TUSL og SL er lineære difflikninger.

Generell løsning av SL er da en lineær kombinasjon av stasjonære tilstander,

$$\Phi(x,t) = \sum_n c_n \Psi_n(x) e^{-iE_n t/\hbar}$$

(pluss et integral over eventuelle kontinuerlige deler av energispekteret)

Partikkel i boks (1D)

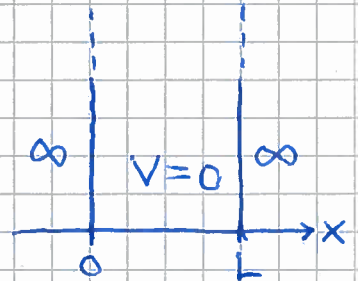
(27)

[PCH 3.2 ; DJG 2.2 ; IØ 2.1]

Enkelt eksempel som illustrerer diverse generelle poenger.

1 partikkel, masse m , i potensialet

$$V(x) = \begin{cases} 0 & ; & 0 < x < L \\ \infty & ; & x < 0 \text{ og } x > L \end{cases}$$

Klassisk fører partikkelen fram og tilbake mellom to hårde vegger, med vilkårlig energi $E = K = \frac{1}{2}mv^2$.

Med QM har vi stasjonære tilstander som løsning av SL, (siden $V(x)$ er uavh. av t):

$$\Psi(x,t) = \psi(x) e^{-iEt/\hbar},$$

der $\psi(x)$ er egenfunkt. til

$$\hat{H} = \hat{K} + V = -\frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2}{\partial x^2} + V(x)$$

med egenverdier E gitt som løsninger av TUSL,

$$\hat{H} \psi(x) = E \psi(x)$$

- Partikkelen kan ikke befinne seg der $V = \infty$
 $\Rightarrow \psi = 0$ utenfor boksen
- Ser at sinus og/eller cosinus løser TUSL inni boksen
- Må finne grensebetingelsene for ψ ved $x=0$ og $x=L$